

## اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

Hossein Javadi

Independent researcher and founder of CPH theory, Tehran, Iran

[Javadi\\_hossein@hotmail.com](mailto:Javadi_hossein@hotmail.com)

دهم اردیبهشت ۱۴۰۳

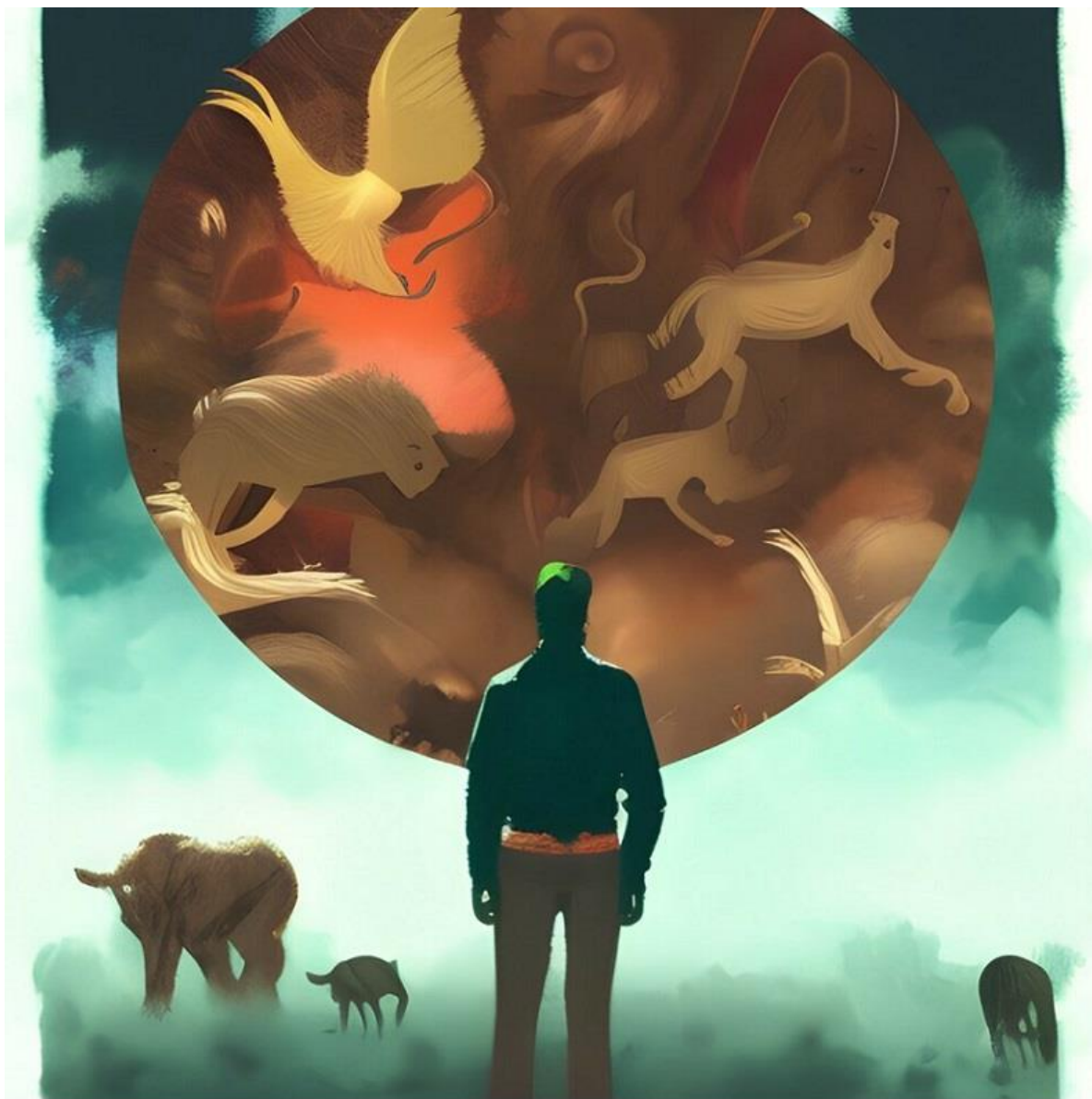
April, 30 2024

### چکیده:

احتمالاً قبل از تاریخ، انسان رفتاری اخلاقی داشته تا بتواند با دوست و دشمن رفتار یکسانی نداشته باشد و جامعه تشکیل دهد. این به آن معنی نیست که انسان با مفهوم اخلاق آشنا بوده، بلکه به این معنی است که اخلاق از نخستین نیازهای اجتماعی انسان است. هر چند بعد از رنسانس و در دوره‌ی روشنگری، فلاسفه بیش از پیش و عمیق‌تر اخلاق را مورد بحث قرار دادند، اما وقایع سیاسی و اجتماعی در دو قرن گذشته و پیشرفت روانکاو‌ی باعث شد اخلاق علمی یا عنوان نورواخلاق مورد کنکاش قرار گیرد. وجه مشترک نورواخلاق و پست مدرنیسم ویژگی پیش بینی است که در این مقاله مورد بحث قرار گرفته است.

کلیدواژه: اخلاق، روشنگری، فرهنگ ایران، پیش بینی

## اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟



<https://thisjungianlife.com/wp-content/uploads/2023/02/Morality-233-980x980.jpg>

### اخلاق چیست؟

اخلاق یکی از بنیادی‌ترین و پیچیده‌ترین مفاهیمی است که در دین، فلسفه و علوم اجتماعی مورد بحث بوده و هنوز هم هست. اخلاق، کاربردی‌ترین مفهوم فلسفی است که در تمام فرهنگ‌ها و پیشه‌ها با تعابیر مختلف

## اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

بکار می‌رود. با پیشرفت عصب‌شناسی این سؤال مطرح شد که در مغز انسان چه اتفاقی می‌افتد که اخلاقی یا غیراخلاقی رفتار می‌کند؟ (۱) زیگموند فروید، عصب‌شناس و بنیان‌گذار روان‌کاوی می‌گوید: "اولین انسانی که به سوی دشمن خود به جای سنگ کلمه پرتاب کرد، بنیان‌گذار تمدن بود". فروید در این گزاره‌ی کوتاه به تغییر رفتار اخلاقی اشاره می‌کند که نتیجه‌ای شگفت‌انگیز داشت. همان‌طور که اخلاق می‌تواند زمینه‌ی شکل‌گیری تمدن را فراهم کند، می‌تواند عامل فروپاشی تمدن نیز باشد. نتایج متضاد رفتارهای اخلاقی وابسته به اصول و ارزش‌هایی است که متناسب با اهداف اعتقادی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی برای کاربرد آن تعریف یا تعبیر می‌شود.

### ارزش‌های اخلاقی

از آنجایی که اعتبار گزاره‌های علوم تجربی اعتقادی و ثابت نیست، بلکه آزمون‌پذیر، پویا و وابسته به تجربه است، علوم تجربی یکی از شاخص‌های مهم ارزیابی درستی یا نادرستی ارزش‌های اخلاقی است. به‌عنوان مثال کشف گروه‌های خونی در انسان ضربه مهلکی بر اخلاق نژاد پرستی وارد کرد. اکتشافات فروید نشان داد که انگیزه‌های ناخودآگاه ممکن است رفتار اخلاقی را زیر سؤال به‌برد و قضاوت‌های اخلاقی ممکن است موجب منطقی‌سازی منافع شخصی یا خصومت‌ورزی باشد. فروید بنیان‌گذار روش تفسیر (هرمنوتیک) سوءظن است که نگرش مدرن نسبت به اخلاق را مطرح کرد (۲). در مقیاس جهانی، اهداف اخلاقی مدرن معطوف به قدرت نظامی، در جنگ‌های جهانی اول و دوم، به‌کشتار صنعتی انسان در مقیاسی غیرقابل تصور انجامید و در حکومت‌های ظاهراً سوسیالیستی از جمله اتحاد جماهیر شوروی و خم‌های سرخ در کامبوج برای تهذیب اخلاق سوسیالیستی و نجات انسان و انسانیت از شر افکار بد، مردم را گروه‌گروه می‌کشتند. پشتوانه‌ی اخلاقی این حکومت‌ها نبود کردن افکار بد، از طریق کشتن افرادی بود که به‌نظر اربابان قدرت، بد فکر می‌کردند. به‌این ترتیب مدرنیسم به‌چالش کشیده شد و پست مدرنیسم مورد توجه قرار گرفت. اصطلاح پُست مدرنیسم در سال ۱۹۳۹ توسط آرنولد توین بی، تاریخ‌دان و نویسنده انگلیسی به‌کار رفت.

### سنت‌گرایی، مدرنیسم و پست مدرنیسم

به‌طور کلی تاریخ تمدن را به سه دوره سنت‌گرایی، مدرنیسم و پست مدرنیسم تقسیم می‌کنند و هر یک ویژگی‌های خاص خود را دارد (۳).

# اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

## ۱ - سنت‌گرایی

در سنت‌گرایی، بشر جزئی از طبیعت و مقهور آن است و برای شناخت طبیعت و هستی در مورد ماوراءالطبیعه بحث می‌کنند و منشاء اخلاق نیز ماوراءالطبیعه است. مکتب سنت‌گرایی خواهان احیای دانش و خرد به‌معنای قدسی است. و به‌هدایت انسان می‌پردازد.

## ۲ - مدرنیسم

در مدرنیسم که تقریباً در اوائل قرن ۱۶ میلادی آغاز شد، بشر در اندیشه غلبه بر طبیعت و بهره‌برداری بی‌رویه از آن است و به‌توسعه علوم محض و کاربردی و رشد فن‌آوری می‌پردازد. در مدرنیته با پیدایش مفهوم دولت - ملت، اخلاق رنگ حقوقی گرفت و نوعی اخلاق قانونی تعریف شد. در مدرنیته قانون ابزار لازم برای نادیده گرفتن اخلاق را فراهم آورد. هرچند در دنیای مدرن حقوق تقریباً جهانی شد، اما در سطح کلان، دولت‌ها می‌توانند رفتار غیراخلاقی خود را در سایه قانون پنهان کنند و در سطوح پایین‌تر، ثروت و مقام می‌تواند ابزار نادیده گرفتن اخلاق شود و امکان رفتار غیراخلاقی را فراهم کند. به‌این ترتیب دلیل باورمندی به ارزش‌های اخلاقی تضعیف می‌شود.

## ۳ - پست مدرنیسم

تحولات فناوری، اجتماعی و سیاسی در دو قرن گذشته نشان داد مدرنیسم با هر چیزی که سد راه آن شود در تعارض قرار می‌گیرد و سنت‌های اخلاقی، مذهبی، فرهنگی و غیره را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. فلاسفه راه حل را در پست مدرنیسم یافتند. پست مدرنیسم را می‌توان به‌عنوان یک استراتژی مفهومی یا مجموعه‌ای از راهبردها برای رویارویی با واقعیت‌های امروزی و شرایط انسانی درک کرد. در واقع پست مدرنیسم ادامه مدرنیسم است. انقلاب فکری در دوره‌ی مدرن، نام دیگر پست مدرنیسم است (۴).

در پست مدرنیسم یک واقعیت اخلاق جهانی وجود ندارد که احکام اخلاقی خود را با آن مطابقت دهیم. همان‌طور که واقعیت‌های فیزیکی باعث می‌شود نظریه‌های فیزیکی را تغییر دهیم، لازم است با واقعیت‌های اجتماعی و تحولات فکری جامعه، احکام اخلاقی را نیز تغییر دهیم (۴). هر روز ممکن است شر جدیدی آشکار شود، پس لازم است در مقابل آن مفهوم جدیدی از خیر ارائه کرد و با شر به‌مقابله برخاست. به‌این ترتیب اخلاق را انسان تعریف می‌کند. در پست مدرنیسم، بشر مایل است از طبیعت بهره‌برداری اصولی و پایدار به‌عمل آورد و ناامید از جستجوی حقیقت، جهان را باید همچون متنی بخواند که شاید معنایی داشته باشد، اما نه حقیقت (۳).

## اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

### رفتار اخلاقی محدود به انسان نیست

در این نوشته بحث اخلاق با گفته‌ای از فروید شروع شد و به اخلاق پست مدرنیسم رسیدیم. در مقایسه با فیزیک مانند آن است که فیزیک را از نسبیت اینشتین و فرمول پلانک آغاز کنیم و بدون توجه به این که چرا نسبیت و نظریه کوانتومی وارد فیزیک شد و نقش ناظر چیست، اهمیت نسبیت و فرمول پلانک روشن نمی‌شود. فروید می‌گوید اولین کسی که به سوی دشمن خود به جای سنگ کلمه پرتاب کرد، بنیان‌گذار تمدن بود. اما سؤال این است که تمدن چه تأثیری بر انسان گذاشت؟ اخلاق چگونه به وجود آمد؟ اخلاق در پیشرفت فرهنگ، تمدن و تحولات فکری انسان چه نقشی داشت؟

قبل از پاسخ دادن به این سئوالات، لازم است بدانیم رفتار اخلاقی محدود به انسان نیست. هر چند اخلاق از ملزومات زندگی اجتماعی انسان محسوب می‌شود، اما مشاهدات پراکنده‌ی مردم نشان می‌داد که در زندگی گله‌ای حیوانات نیز نوعی همدلی و فداکاری وجود دارد. در سال‌های اخیر آزمایش‌های علمی انجام شده روی حیوانات این مشاهدات را از نظر علمی تأیید کرد. به عنوان نمونه، در یک آزمایش که روی موش‌ها انجام شد، محققان دریافتند که اگر به موش اجازه داده شود بین دو ظرف انتخاب کند که - در یکی شکلات است و در دیگری یک موش به دام افتاده و رنج می‌برد - موش سعی می‌کند قبل از جستجوی شکلات، ابتدا به موش به دام افتاده کمک کند. آزمایش‌هایی از این دست بسیار است و نشان می‌دهد که حیوانات نیز انتخاب‌های اخلاقی انجام می‌دهند و رفتار آنها را نمی‌توان تنها از طریق انتخاب طبیعی توضیح داد (۵). چنین رفتارهایی در کلاغ‌ها، بوزینه‌ی دم کوتاه، دلفین‌ها و فیل‌ها نیز دیده شده و به طور مشخص خانواده پستانداران کاملاً قادر به تشکیل روابط و پیوستگی‌های اجتماعی هستند (۵). در بیشتر موجودات، نوع دوستی در نتیجه نوعی انگیزه خودخواهانه ذاتی برای بقا به وجود می‌آید. اگرچه هنوز نامشخص است که آیا این موجودات، به شکل آگاهانه دست به انتخاب این رفتار می‌زنند یا خیر؟ (۶). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت گرایش انسان به رفتار اخلاقی ناشی از ظهور تمدن نیست و قبل از تاریخ مکتوب نیز به اهمیت اخلاق در زندگی اجتماعی خود پی برده بود.

### ویژگی‌های انسان

برخلاف حیوانات، انسان از وجود خود، اطرافش و جهان آگاه است و در باره‌ی آنها فکر می‌کند و روابط بین اجسام را تحلیل می‌کند. انسان مفهوم ساز است و از مفاهیم برای مقایسه‌ی پدیده‌ها استفاده و قضاوت می‌کند. به همین

## اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

دلیل مفاهیم خیر و شر یا نیک و بد را ابداع کرد و اخلاق را در رابطه با خیر و شر تعریف کرد. انسان درک شهودی از زمان دارد و با ابداع مفاهیم ازل و ابد، به‌آغاز و پایان جهان می‌اندیشید. تمام این فعالیت‌ها در مغز اتفاق می‌افتد.

نکته مهمی که در مورد ماهیت تصمیم‌گیری انسان باید ذکر کرد، این است که قلب دارای یک سیستم عصبی درونی و پیچیده است. این پیچیدگی به‌اندازه‌ای است که به‌تنهایی و به‌عنوان یک مغز کوچک و مستقل عمل می‌کند و پیام‌های معناداری را به‌مغز ارسال می‌کند که نه تنها فهمیده می‌شود، بلکه از آنها اطاعت نیز می‌شود! به‌عبارت دیگر قلب در تصمیم‌گیری‌های مغز دخالت دارد. (۷) علاوه بر آن، پژوهش‌های جدید نشان می‌دهد مغز هم دچار اشتباه می‌شود و گاهی اوقات بیشتر از این‌که بر شواهد و مدارک منطقی تکیه کند، بر تعدادی خطای ذهنی متداول تکیه دارد. (۸) بنابراین نمی‌توان ادعا کرد که هرچه که از مغز و اندیشه تراوش شود، منطقی و درست است. به‌همین دلیل احتمال خطای تصمیم‌گیری‌های فردی بیشتر از تصمیم‌گیری‌های جمعی است.

مغز مجموعه‌ای از عملکردهای لازم برای بقا را تنظیم می‌کند: عملکرد حواس پنج‌گانه، نظارت مداوم بر فضای اطراف، ریتم تنفس و ضربان منظم قلب، کارهایی است که مغز دائماً در حال انجام دادن است، حتی زمانی که ما به‌خواب می‌رویم، مغز کار می‌کند و بی‌وقفه به‌اکسیژن و انرژی نیاز دارد. مغز انسان بیش از ۲۰ درصد انرژی روزانه را مصرف می‌کند. یکی دیگر از عملکردهای مغز ایجاد عادت است که به‌آن حافظه رویه‌ای نیز می‌گویند تا در مصرف انرژی صرفه جویی کند.

حافظه رویه‌ای با آزمون و خطا به‌دست می‌آید. زندگی روزمره ما توسط تعدادی از خاطرات رویه‌ای مانند، دوچرخه سواری، تایپ کردن، خواندن کلمات و غیره پشتیبانی می‌شود. (۹) بنابراین آموزش زبان نیز عادت محسوب می‌شود. ویل دورانت می‌گوید: "ما همان چیزی هستیم که تکرار می‌کنیم. بنابراین، برتری و کمال، یک عمل نیست، بلکه یک عادت است." بیش از ۴۰ درصد از کارها یا اعمالی که به‌صورت روزانه انجام می‌دهیم، انتخاب‌های آگاهانه نیستند، بلکه عادت هستند. فرض کنیم مغز انسان فاقد حافظه رویه‌ای بود، چه اتفاقی می‌افتاد؟ در آن صورت نمی‌توانستیم کلمه به‌سازیم تا به‌جای سنگ به‌سوی دشمن پرتاب کنیم، یعنی تمدن به‌وجود نمی‌آمد. تمام پیشرفت‌های ادبی، علمی، هنری و فناوری را مدیون عادت هستیم. علاوه بر آن، کاربرد عادت‌ها محدود به‌افراد نیست، برای تشکیل جوامع و تمدن سازی نیز ضروری است.

چارلز داهیگ نویسنده کتاب "قدرت عادت" می‌گوید: "قهرمانان کارهای خارق‌العاده‌ای انجام نمی‌دهند. آنها کارهای معمولی انجام می‌دهند، اما آنها را بدون فکر انجام می‌دهند، آنقدر سریع که تیم مقابل نمی‌تواند واکنش نشان دهد. آنها عادت‌هایی را که یاد گرفته‌اند دنبال می‌کنند." (۱۰)

## اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

انسان در تصمیم‌گیری‌ها و قضاوت‌های عادی خود معمولاً از روی عادت رفتار می‌کند، یعنی اخلاق یک نوع عادت است. اما اصولاً اخلاق و عادت معادل نیستند. عادت می‌تواند فردی باشد، اما اخلاق یک پدیده‌ی اجتماعی است. اخلاق یک جامعه در اندیشه‌ها، باورها و هماهنگی اعضای جامعه در مورد مفاهیم خوب و بد ریشه دارد.

### اجتماع و اخلاق

برخی از دانشمندانی که رفتار اخلاقی جانوران را با رویکرد نظریه فرگشت (تکامل) بررسی می‌کنند به این نتیجه رسیدند که تمام جانوران اجتماعی در طول فرگشت مجبور شدند که رفتارهای خود را اصلاح یا مقید کنند تا از منافع زندگی اجتماعی بهره‌مند شوند. (۱۱) در طول تاریخ تمدن جامعه انسانی نیز دچار تغییر و تحولات زیادی شده و خطرات زیادی را پشت سر گذاشته و همواره مجبور بوده برای بقا، رفتارها و افکار خود را تغییر دهد. این رویدادها نقش تعیین‌کننده‌ای در سرنوشت جوامع داشته است، اما موقعیت انسان در جامعه علاوه بر شکست‌ها و موفقیت‌های جمعی، از نظر فردی هم دارای محدودیت‌هایی است که جامعه بر او تحمیل می‌کند که آثار این محدودیت‌های جمعی و شخصی در کهن‌الگو و نظریه سایه کارل گوستاو یونگ مطرح شده است.

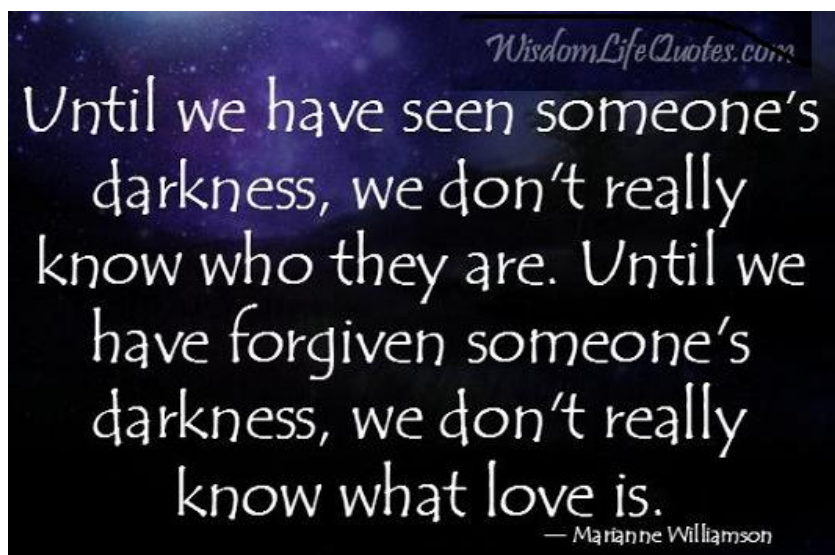


## اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

از نظر یونگ، کهن الگوها محتوای ناخودآگاهی جمعی هستند که از دوران کهن نسل به نسل منتقل شده و تمام افراد، در تمام کشورها و فرهنگ‌های مختلف وجود دارد و بدون یادگیری در ذهن انسان وجود دارند. در نظریه سایه یونگ، واژه سایه، به بخشی از شخصیت انسان گفته می‌شود که به دلیل ترس، جهل، خجالت یا نبود عشق، طرد شده است. طبق نظر یونگ، سایه، نیمه‌ی تاریک وجود ماست؛ شامل جنبه‌های منفی و تاریک و حتی شیطانی است که سعی در مخفی کردن آن داریم. قبل از یونگ نیز شعرای قدیمی، فلاسفه و عرفا و پیامبران در مورد ماهیتی شبیه به سایه سخن گفته‌اند. با تقریبی قابل اتکا، اولین نشانه‌های خیر و شر و تضادهای درونی، در تاریخ شفاهی و کتبی انسان، ردی از مفهوم سایه دیده می‌شود. (۱۲)

تأثیری که کهن الگوی سایه در زندگی ما دارد، انکار ناپذیر است، هرچه سایه یا همان جنبه‌ی حقیر و وحشی وجود خود را نادیده بگیریم، پر رنگ‌تر، قوی‌تر، وحشی‌تر و بزرگ‌تر می‌شود. با در نظر گرفتن هر دو بعد به خوبی می‌توانیم با شخصیت و رفتار خود کنار بیاییم و رفتار و اتفاقات را تحت کنترل در آوریم. (۱۳)

موضع اخلاقی یونگ ریشه در شناخت ویژگی‌های انکار شده‌ی ما و در خود در حال ظهور ما دارد. اخلاق ممکن است نسبی باشد اما مستلزم تفکر، فروتنی و تمایل به کشف ابهام است. همان‌طور که در پیچیدگی‌های تصمیم‌گیری کندوکاو می‌کنیم، باید با ذهنی باز و آماده‌ی یادگیری به دنیا نزدیک شویم. تنها در این صورت است که می‌توانیم توسط دنیا بیدار شویم و تصمیمات اخلاقی واقعی بگیریم تا به خود بزرگتر ما احترام بگذارند. (۱۴)





## اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

اگر سایه‌ها برای ما ناشناخته باقی بمانند، همواره نگرانیم که درون سایه‌ها چیزهایی باشد که هر چیز دوست داشتنی در زندگی ما را از بین ببرند. اما با شناخت سایه متوجه می‌شویم که آنچه درون آن است، قدرتی هست که می‌تواند در زندگی ما تغییر مثبت ایجاد کند و باعث شود، دنیا را از منظری تازه ببینیم. در این صورت نسبت به خودمان احساس شفقت پیدا می‌کنیم، اعتماد به نفس و شجاعت‌مان برانگیخته می‌شود، به طوری که قلب‌مان را به‌روی اطرافیان می‌گشاییم، قدرتی به‌دست می‌آوریم که به‌ما کمک می‌کند بر آن ترسی که ما را عقب نگاه می‌داشت، غلبه کنیم و با قدرت به‌سوی بالاترین استعداد خود حرکت کنیم. شناخت و پذیرش سایه باعث می‌شود که بتوانیم با استفاده از آن، جهت مثبتی به‌زندگی خود بدهیم و شخصیت کامل و حقیقی و باقدرت بیشتری داشته باشیم. (۱۳)

ماریان ویلیامسون می‌گوید: "تا زمانی که تاریکی یک نفر را ندیده باشیم، واقعاً نمی‌دانیم او کیست. تا زمانی که تاریکی کسی را نبخشیم، واقعاً نمی‌دانیم عشق چیست."

### ایران و اخلاق آینده محور

قبل از آن که نظریه‌های عصب‌شناسی در دانشگاه‌های ایران تدریس شود و ما ایرانیان با مفهوم علمی عقده آشنا شویم، تجارب تاریخی و اجتماعی قابل توجهی در مورد آن داشتیم، ولی از نظر علمی این ناهنجاری اخلاقی را نمی‌شناختیم. علاوه بر آن، اخلاق یکی از مهم‌ترین و گسترده‌ترین مبانی فرهنگ ایرانی است که سابقه آن به‌دوران باستان بر می‌گردد (۱۵) و در آثار بزرگانی نظیر فردوسی، حافظ و سعدی تا شهریار و پروین اعتصامی به‌وضوح دیده می‌شود. افزون بر آن، این که در دعای داریوش اول دشمن، خشکسالی و دروغ در کنار هم قرار گرفته‌اند، نشان از اهمیت ارزش‌های اخلاقی در فلسفه‌ی سیاسی در ایران زمین است.

اصولاً ارزش‌های اخلاقی در حکومت‌ها نقش کلیدی دارد و هر حکومتی تعبیر خود را از اخلاق دارد و مدافع آن است. به‌عنوان مثال، پس از پیدایش و پیشرفت عصب‌شناسی در نیمه‌ی اول قرن بیستم، اخلاق زیست پزشکی مورد توجه حکومت نازیسم هیتلری قرار گرفت. احتمالاً تحقیقات انجام شده توسط رایش سوم در طول جنگ دوم جهانی برای اخلاق زیست پزشکی تا به‌حال بی‌نظیر است. (۱۶) امروزه بخش مهمی از نوروساینس به‌تحلیل مغز و تأثیر آن بر اخلاق می‌پردازد، به‌طوری که اصطلاح "نورواخلاق" برای آن ابداع شده است. (۱۷)

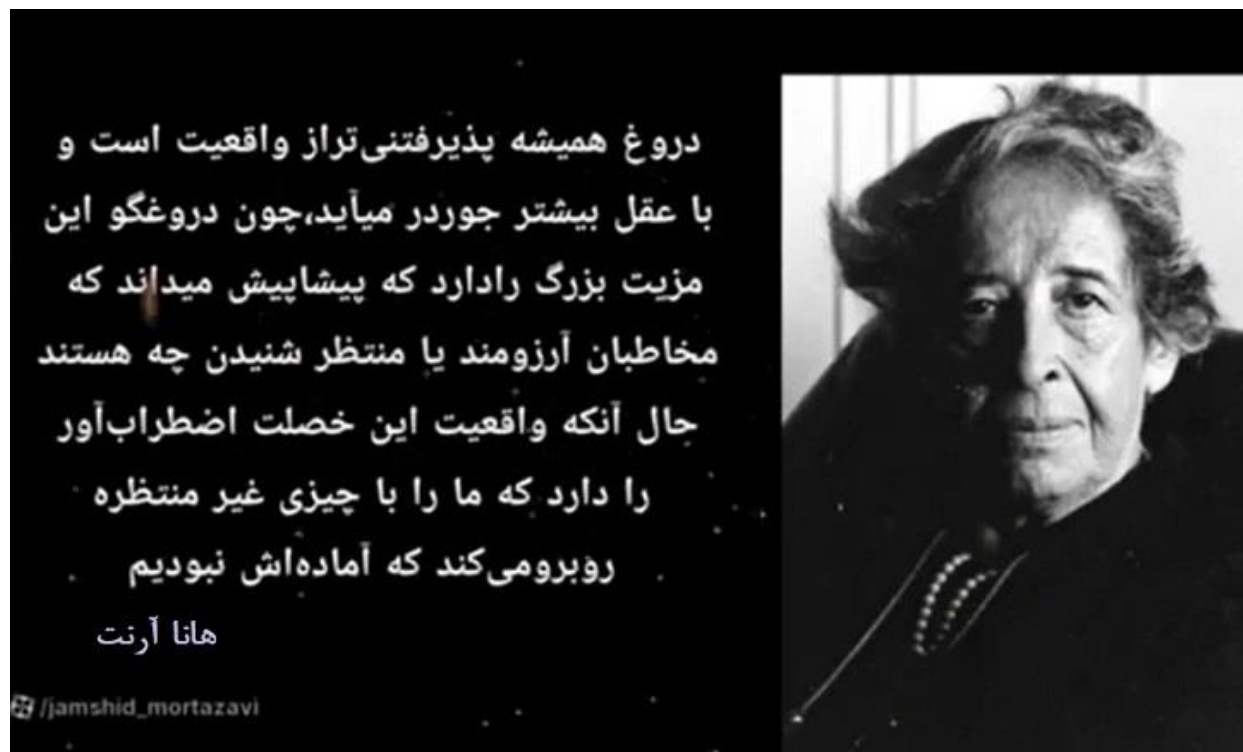
آنچه که در مؤسسات و انجمن‌های علمی و آزمایشگاه‌ها می‌گذرد و آنچه که در سطح جامعه و روابط بین افراد می‌گذرد، دو مقوله متفاوت هستند. شاید سال‌ها طول بکشد تا نتایج پژوهش‌ها یا اصطلاحات علمی عمومی شود

## اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

یا اصلاً نشود. مردم اصطلاحات خود را دارند. در فرهنگ ما دو گونه برخورد به این اصطلاحات وجود دارد: شیادان رفتار کهن الگو، سایه یا نورواخلاق و هر عنوان دیگری از این دست را زرنگی می‌نامند، به حقوق دیگران تجاوز می‌کنند و به جای عذاب وجدان، به فرومایگی خود افتخار می‌کنند. سایر مردم هم آنها را ناقلا، احمق، پست و اهریمن صفت می‌نامند. لذا توضیح کوتاهی در مورد دو مفهوم دروغ و زرنگی ضروری است.

### ۱ - دروغ

در فرهنگ ایرانی از دوران باستان، دروغ مورد نکوهش قرار داشته و در دعای داریوش اول، پادشاه هخامنشی با دشمن و خشکسالی هم‌تراز است. مفاهیم دشمن و خشکسالی برای یک فرد معمولی با پادشاه یک کشور تفاوت بنیادی دارد. از نظر پادشاه خشکسالی و دشمن می‌تواند با مرگ بخش بزرگی از مردم کشور همراه باشد و به فروپاشی کشور بیانجامد. در حالی که از نظر یک فرد معمولی ممکن است همسایه رنجیده خاطر او دشمن باشد. بنابراین رواج دروغ می‌تواند باعث فروپاشی اجتماعی و نگون بختی ملت شود.



## اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

در شاهنامه‌ی فردوسی، دروغ و دروغ‌گویی با ظلم و ستم رابطه دارد: (۱۸)

دگر آن که گفتا: ستمکاره کیست؟

بریده دل از شرم و بیچاره کیست؟

هر آن کس که او پیشه گیرد دروغ

ستمکاره‌ای خوانمش بی‌فروغ

دروغ آن که بی‌رنگ و زشت است و خوار

چه بر پایکار و چه بر شهریار

دروغ چنان مورد نکوهش قرار گرفته که حتی دروغ‌مصلحتی نیز از نگاه روانشناسان بلاخیز است. (۱۹)

### ۲- زرنگی

در یک جامعه، اشخاص دارای موقعیت‌ها و امتیازات متفاوتی بر اثر شایستگی هستند. در این جا پارتی‌بازی و رانت‌خواری که اصولاً ضد اخلاق است، مورد بحث نیست. کسی که با توانایی‌های خود آشنا نیست، استعداد و جایگاه واقعی خود را نمی‌شناسند، با شنیدن هر خبری از موفقیت دیگران، احساس حقارت می‌کند. یکی از راه‌های بیرون ریختن احساس حقارت، تحقیر دیگران، به‌ویژه نزدیکان و معاشران او هستند. جنین شخصی از سه طرف کهن‌الگو، سایه و اخبار روزمره در باره‌ی موفقیت دیگران تحت فشار است، اولین قربانی او واقعیت و اخلاق است، آنگاه قربانی کردن انسان‌ها مجاز و عادی می‌شود. در فرهنگ ما ایرانیان، چنین فردی خود را زرنک می‌داند که متأسفانه برای برخی از مردم نیز پذیرفتنی است، حتی ممکن است مورد تشویق قرار گیرد. راه‌های مختلفی برای مقابله با دروغ و زرنگی ارائه شده است که مورد بحث ما نیست. زندگی اجتماعی میدان جنگ نیست، میدان آموزش و یادگیری است. میدان همکاری و همیاری است. تحقیر و فریب دیگران، ذکاوت و تیز هوشی نیست، زرنگی و هوشیاری واقعی جلب همکاری و همیاری دیگران است تا به‌یاری و همفکری هم در مسیر پیشرفت و سربلندی گام بردارند. تحولات اخلاقی جامعه از نیک‌اندیشی و تحول فکری اعضای جامعه شروع می‌شود.

## اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

کانت در مورد روشنگری معیار جالب و دقیقی دارد. وی می‌گوید: "روشنگری عبارت است از بیرون آمدن انسان از نابالغی خودخواسته. نابالغی، ناتوانی در استفاده از ادراک خود بدون راهنمایی دیگری است. اگر علت آن، نه در عدم درک، بلکه در بلاتکلیفی و فقدان شجاعت در استفاده از ذهن خود، بدون راهنمایی دیگری باشد، خود تحمیلی است. شجاعت استفاده از ادراک خود را داشته باش. این شعار روشنگری است." (۲۰)

شخص به اصطلاح زرنگ را با یک فرد روشنگر مقایسه کنید. فرد زرنگ نمی‌تواند خوبی‌ها را ببیند، اگر ببیند، نمی‌پذیرد، اگر بپذیرد از روی ترس و اجبار است و به محض برطرف شدن عامل اجبار به‌خشن‌ترین وجه ممکن حقارت خود را بروز می‌دهد. در واقع کسی که خود را زرنگ می‌داند، نابالغ خود خواسته است، نیازی نمی‌بیند که از ادراک خود استفاده کند، حقارت را بر خود تحمیل کرده است و انتظار دارد دیگران مطابق میل او رفتار کنند، یعنی حقیرتر از او باشند یا حداقل در ظاهر چنین نشان دهند.

دروغگویی و زرنگی نوعی اخلاق است که به‌عادت تبدیل شده است. ترک عادت چندان ساده نیست. برای جلوگیری از ایجاد و ترک دادن آن، باید مدام، اخلاق راستگویی و اندیشه محور ترویج شود. بی‌دلیل نیست که در پست مدرنیسم بر زبان و گفتمان تأکید شده است. پست مدرنیسم معرفت را محصول گفتمان می‌داند. هرچند پست مدرنیسم جانشین مدرنیسم است، با این حال، مفهوم پست مدرنیسم معانی بسیار عمیق‌تری دارد و مربوط به آینده است و پیش‌بینی می‌کند. (۲۱)

اصولاً گفتمان و تبادل نظر، با آن که نقد گذشته در زمان حال است، اما آینده محور است و زمینه‌ی برنامه‌های آینده را فراهم می‌کند. آینده‌ی جهان چگونه است و چه ویژگی‌هایی دارد؟ هرچند در مورد آینده حدس‌هایی می‌توان زد، اما در واقع، ما نمی‌دانیم آینده چگونه است، همچنان که ویژگی‌های امروز در اواخر قرن بیستم در ابهام بود. اما در مورد آینده یک واقعیت قابل پیش‌بینی وجود دارد، واقعیت قابل پیش‌بینی این است که کودکان امروزی مردمان آینده هستند. اخلاق آینده محور یعنی کمک به‌رشد فکری و شخصیتی انسان‌های فردا. از همین امروز باید گفتمان را با فرزندان خود شروع کنیم و آنان را راستگو و روشنگر بار بیاوریم. با فرزندان دیگران، چنان رفتار کنیم که انتظار داریم دیگران با فرزندان ما رفتار کنند. با این روش، خودمان بیشتر از فرزندانمان خواهیم آموخت و دروغگویان و زرنگ‌ها را نیز منزوی خواهیم کرد.

# اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

منابع:

۱ - انسیه سادات میرحیدری، نگاهی به اخلاق از دریچه ی علوم تجربی عصب شناسی اخلاق چیست؟ خانه ی اخلاق پژوهان جوان، ۱۴۰۲

<https://ethicshouse.ir/ethics-on-the-brain/>

2 – Ernest Wallwork, Psychoanalysis and Ethics, Yale University

<https://yalebooks.yale.edu/book/9780300061673/psychoanalysis-and-ethics/>

۳ - سه مفهوم: سنت گرایی ، مدرنیسم و پست مدرنیسم، سیر اندیشه ها در شهرسازی، ۱۳۹۵

4 – Postmodern Ethics, All About World View Org

<https://www.allaboutworldview.org/postmodern-ethics.htm>

5 – JILL SUTTIE, 2013 Finding Morality in Animals, Greater Good, | JULY 9, 2013

[https://greatergood.berkeley.edu/article/item/morality\\_animals](https://greatergood.berkeley.edu/article/item/morality_animals)

6 – Rationing ravens and merciful monkeys: can animals be altruistic?

<https://www.theguardian.com/science/2015/jan/26/rationing-ravens-merciful-monkeys-can-animals-be-altruistic>

Persian translation

<https://sinapress.ir/news/1555/>

7 – Researchers Map and Explore the Heart’s “Little Brain”, MBF Bioscience, October 20, 2021

<https://www.mbfbioscience.com/blog/2021/10/researchers-map-explore-hearts-little-brain/>

8 – Belle Beth Cooper, 8 Common Thinking Mistakes Our Brains Make Every Day and How to Prevent Them, Buffer, Sep 30, 2013

<https://buffer.com/resources/thinking-mistakes-8-common-mistakes-in-how-we-think-and-how-to-avoid-them/>

9 – Hiroko Mochizuki-Kawai, Neural basis of procedural memory, National Library of Medicine, 2008

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18646622>

10 – Charles Duhigg, Quotes, Goodreads

[https://www.goodreads.com/author/quotes/5201530.Charles\\_Duhigg](https://www.goodreads.com/author/quotes/5201530.Charles_Duhigg)

۱۰ - فرگشت اخلاق، ویکی پدیا

۱۲ - یونگ نگار

<https://jungnegar.ir/9890/>

۱۳ - نظریه سایه یونگ، منفردپویا، ۱۳۹۹

14 - Joseph R. Lee, AWAKE TO THE WORLD: JUNG’S ETHICAL STANCE, Feb 23, 2023

<https://thisjungianlife.com/ethics/>

## اخلاق چیست و چرا سرنوشت‌ساز است؟

۱۵ - سعدالله رحیمی، نهان نهاد اخلاق در ادبیات فارسی، علم نت، ۱۳۹۹

<https://elmnet.ir/doc/470094132-23345>

16 – Judy Illes and Stephanie J. Bird, Neuroethics: a modern context for ethics in neuroscience, National Library of Medicine, 2006

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1656950/>

۱۷ - محمدمهدی میرلو، نورواخلاق : پیوند میان نوروساینس و اخلاق، فلسفه و روانشناسی، ۱۳۹۱

<http://psychologymirloo.blogfa.com/post/87>

۱۸ - دروغ در شاهنامه، راسخون

<https://rasekhoon.net/article/show/1121185/>

۱۹ - دروغ های مصلحتی چه بلایی بر سر ما می آورند؟ خبرآنلاین، ۲۷ مهر ۱۴۰۲

<https://www.khabaronline.ir/news/1826383/>

20 - Immanuel Kant و What Is Enlightenment?

<http://www.columbia.edu/acis/ets/CCREAD/etscc/kant.html>

21 - Loredana Terec-Vlad and Alexandru Trifu, Postmodernism as discourse from Foucault to Habermas, International Letters of Social and Humanistic Sciences, 2015

doi:10.18052/www.scipress.com/ILSHS.57.106